

УДК 811.111'27

Прояви емотивної функції у повчальному фатичному дискурсі

Вецкур Т. А.

Волинський інститут економіки та менеджменту, м. Луцьк, Україна

У статті розглядаються прояви емотивної функції у повчальному фатичному дискурсі, пропонується визначення поняття “фатичний емотив” та визначається роль елементів оцінного характеру як емотивної складової.

Ключові слова: *фатичний дискурс, повчання, фатичний емотив, оцінка.*

Актуальність. Явище фатики постає суспільним та комунікативним феноменом, який можна розглядати у різних площинах. Витоки аналізу фатичних явищ знаходимо у працях антрополога Б. Маліновського, який у 1923 році запропонував термін “фатичнеспілкування” (“phatic communion”) на позначення такої мовленнєвої діяльності, в якій єдність між комунікантами досягається за допомогою лише самого факту обміну словами. Фатичні явища розглядали такі вчені-лінгвісти як Є. Ключев [1], Р. Якобсон [4], Д. Боксер [5], Г.Зенфт [8], П. Сімпсон [9] та ін.

У рамках концепції Р. Якобсона, функції мови нерозривно пов’язані зі структурними частинами вербальної комунікації, яких налічується шість: адресант, повідомлення, адресат, контекст, контакт та код. Залежно від того, яка частина комунікації превалує над рештою, лінгвіст встановив шість мовних функцій: емотивна, поетична, конативна, референційна, фатична та метамовна. Фатична функція притаманна тим повідомленням, які призначені для встановлення суспільного контакту.

Мета статті – висвітлити конвергенцію мовних функцій на прикладі повчального фатичного дискурсу. Реалізація вказаної мети передбачає виконання ряду завдань:

- 1) охарактеризувати поняття “повчальний фатичний дискурс” та “фатичний емотив”;
- 2) встановити інструменти реалізації емотивної функції та описати їх;
- 3) розглянути особливості прояву емотивної функції залежно від ставлення адресанта до адресата.

Фатичний повчальний дискурс – це такий вид повчального дискурсу, який містить повчання, проте воно знівельоване мовцем, інтенцією якого є підтримання або розмикання контакту зі співрозмовником. Ми вважаємо, що фатична функція може поєднуватися з іншими мовними функціями, хоча дослідники висловлюють діаметрально протилежні думки з цього питання.

Деякі лінгвісти вважають, що фатична комунікація чітко відокремлена від інших видів спілкування. Так, висловлюються думки про те, що фатичні висловлення позбавлені пропозиційного змісту [8, с. 228], фатична комунікація позначена високим ступенем надлишковості, оскільки не несе нової інформації [7, с. 198], а також, що фатичний комунікативний обмін (*phatic exchange*) не наділений референційною значимістю [9, с. 43].

Однак на даний час існує велика кількість праць, де переконливо доводиться інформаційне наповнення фатичного дискурсу. Наприклад, Є. Ключев відзначає величезний прагматичний потенціал фатики, адже зосередивши увагу на умовах мовленнєвого контакту, можна непомітно для адресата донести до нього певну групу змістових одиниць, важливих для адресанта [1]. Також вказують на те, що фатична комунікація надає важливу інформацію про потреби та бажання співрозмовників [5, с. 49].

Одним із видів інформації, яку може передавати фатичний дискурс, є інформація про почуття, емоції та внутрішній стан адресанта. Передача такої інформації здійснюється за допомогою фатичних емотивів. При визначенні поняття “фатичний-емотив” лінгвісти зважають як на форму, так і на функції висловлення. Наприклад, Л.В. Самойленко кваліфікує фатичні емотиви як висловлення, загальна прагматична функція яких – надати оцінку особі, предмету або ситуації та виразити певний емоційний стан. Вказана загальна функція охоплює дві конкретні прагматичні функції: надати позитивну оцінку та передати позитивні емоції або надати негативну оцінку та передати негативні емоції [3, с. 14].

Т.В. Ларіна доводить, що фатичні емотиви – це емоційно-оцінні репліки, які містять експресивні лексичні елементи [2, с. 256]. Таке визначення ми вважаємо більш повним і саме ним послуговувалися у нашому дослідженні. Проте, проведений нами аналіз емпіричного матеріалу не підтвердив тезу Т.В. Ларіної про те, що фатичні емотиви у більшій мірі спрямовані на здійснення позитивного емоційного впливу на співрозмовника [2, с. 256]. Нами було встановлено, що мовець, який вдається до фатичного повчання, може відчувати надзвичайно широкий спектр емоцій – починаючи від приязні і закінчуючи неприхованою ворожістю.

Слід відзначити, що фатичні емотиви не завжди містять експресивні лексичні елементи, часто про емоційно-оцінну природу висловлення свідчить невербальний супровід такого висловлення або оцінки даного висловлення як з боку адресата, так і з боку стороннього спостерігача або пасивного учасника розмови. Тобто, спостерігаємо розходження між семантикою та прагматикою висловлень. Розглянемо приклад функціонування повчального дискурсу, який одночасно виконує фатичну та емотивну функцію (виражає симпатію до адресата).

“What are you going to cook?” he said. “Are you good at cooking?”

“Oh, you know . . .” I said. “Actually, I usually use Marco Pierre White. It’s amazing how simple it can be if one goes for a concentration of taste.”

He laughed and then said, “Well, don’t do anything too complicated. Remember everyone’s coming to see you, not to eat parfaits in sugar cages.”

Daniel would never have said anything nice like that. V. much looking forward to the dinner party [6].

Вище представлено розмову двох закоханих, Марка та Бріджит. Жінка влаштовує святковий обід з нагоди свого Дня народження та планує приготувати багато вишуканих страв. Марк добре розуміє, що кулінарні таланти його коханої дуже далекі від досконалості. Почувши перелік святкових страв, він починає добродушно жартувати над Бріджит, використовуючи для цього фатичне повчання. Хороший настрій мовця експлікує невербальний компонент комунікації *laughed*.

Саме повчання складається з двох імперативів, категоричність яких мітігована не лише жартівливим тоном адресанта, але й використанням прагматичного маркера – сигналу зворотного зв’язку *welly* першому висловленні та імпліцитного компліменту,

побудованого на протиставленні, у другому висловленні – *everyone's coming to see you, not to eat parfaits in sugar cages*. Адресант наголошує особовий займенник *you* і, таким чином, підкреслює позитивне обличчя адресата. Таким чином, ставлення мовця до адресата також маніфестується за допомогою такої складової висловлення як логічний наголос.

Хоча повчання і не містить експлікованої оцінки адресата, проте у ньому простежується імпліцитна позитивна оцінка, адже у прагматичний потенціал компліменту закладений прояв схвалення або позитивної оцінки. Саме таким чином сприймає повчання адресат, оцінюючи висловлення співрозмовника як *nice*. Позитивні емоції жінки також зазначені у авторському наративі – *V. much looking forward to the dinner party*. Очевидно, що за допомогою фатичного повчання Марк продемонстрував свою приязнь до Бріджит, чому вона надзвичайно радіє.

Далі хотілося б детальніше зупинитися на вираженні негативних емоцій та оцінок за допомогою фатичного повчального дискурсу. Нами було встановлено, що негативні емоції та оцінки можуть бути як спрямованими на адресата, так і безадресатними. У першому випадку мовець переслідує мету донести до адресата своє негативне ставлення, неприховано демонструє негативні емоції. У другому випадку прояви негативних емоцій або оцінок трапляються неусвідомлено або, навіть, всупереч зусиллям мовця зберігати нейтральність та спокій. Наприклад:

"I know you two have met a few times," he said, when he took Charlotte down to Hoffman's office.

"Yes, we have," said Gabe, holding out his hand to Charlotte. "Most memorably on Fred's birthday. Welcome." He smiled at her, revealing his perfect teeth but his eyes did not smile and they did not say welcome either.

"Thank you," said Charlotte, returning the handshake briefly. "I'm certainly looking forward to working with you."

"Lesson number one," said Gabe, smiling the same cold smile. "Not with. For."

From that moment it was war[11, с. 377].

Наведений приклад відтворює доволі стандартну етикетну ситуацію – продовження знайомства двох осіб, яке відбувається у новому оточенні. Незважаючи на те, що така ситуація вимагає використання ритуалізованих мовних та невербальних засобів (наприклад, рукостискання), мовець, тим не менше, вдається до фатичного повчального дискурсу з посиленням емотивним компонентом. Невербальні засоби комунікації відразу виказують різко негативні емоції адресанта по відношенню до адресата: *Hesitated at her, revealing his perfect teeth but his eyes did not smile and they did not say welcome either*. Антитеза, за допомогою якої описуються зовнішні прояви емоцій адресата, ще більше акцентує його неприязнь та ворожість.

Подальше розгортання комунікативної ситуації підтверджує цю гіпотезу: Шарлотта відчуває неприязнь до себе і це відображається у її манері рукостискання – *returning the handshake briefly*, формальна ввічлива посмішка уже сприймається як холодна – *smiling the same cold smile* і, безперечно, кульмінаційним моментом цієї доволі напруженої ситуації є фатичне повчання. Воно виступає порушенням усталених правил комунікації, адже звичайний фатичний обмін репліками вимагав зовсім іншої відповіді. Наприклад:

"I'm certainly looking forward to working with you."

"Me too." ("It will be a real pleasure to work with you"; "We are happy to have you here"; etc.).

Проте, замість очікуваної суто фатичної репліки, адресант використовує фатичне повчання, вдавано жартівлива форма якого абсолютно не приховує неприязні до співрозмовника та бажання принизити його. Присутність третього учасника комунікативної ситуації лише посилює шкоду, яку адресант завдає обличчю адресата.

Підвищена емотивність повчання простежується у його семантичному наповненні та синтаксичній структурі. Використання лексеми *урок (lesson)* позначає відступ адресанта від традиційного ритуалу знайомства, згадка про порядковий номер уроку імплікує можливість повторення ситуації. Тобто, там де є урок номер один, повинен бути урок номер два, три тощо. Парцеляція, прийом стилістичного синтаксису (*Not-with. For.*), є іконічним відображенням манери адресанта розмовляти, вона передає різкість, акцентування кожного слова. Аналізована нами ситуація також розкриває імперативний потенціал називних речень.

Однак, не завжди адресант прагне спрямувати свої негативні емоції на адресата. Спостерігаються випадки, коли один із комунікантів не бажає показувати, що насправді коїться у нього в душі і намагається “сховатися” за фатичними висловленнями іронічно-жартівливого характеру. Тим не менше, фонаційні характеристики мовлення та інші невербальні засоби комунікації, які супроводжують повчання, вказують істинні почуття та емоції адресанта. Саме це і спостерігаємо у наступному прикладі.

“I’ll call you from California.” She wasn’t even sure where she was staying. Callan Dow had said he’d make the arrangements for her.

“Just make sure Cary Grant, or Gary Cooper, or whoever the hell you said he looked like, doesn’t sweep you off your feet while I’m saving lives.” He smiled, but she could see a mildly worried look in his eyes. He was obviously concerned about Callan Dow.

“You don’t need to worry,” she said, as he sat on the edge of the bed next to her, and kissed her.

“Thopenot”[10, с. 40].

Проводжаючи дружину у тривале відрядження, чоловік страждає від ревнощів, але не хоче показувати це. Жартівливого характеру повчання надає стилістичний прийом антономазії *Cary Grant, or Gary Cooper* (на позначення класичної чоловічої краси) та розмовні вислови *who ever the hell, sweep you off your feet*. Проте зовнішня форма жарту приховує стурбованість та неспокій. Емотивний характер повчального дискурсу виражають невербальні засоби, які, як і у попередньому прикладі, є суперечливими: *He smiled, but she could see a mildly worried look in his eyes. He was obviously concerned /.../*. Дружина вірно “зчитує” настрій свого чоловіка і намагається заспокоїти його: *You don’t need to worry*. Отже, емотивність фатичного повчального дискурсу може мати як вербальні, так і невербальні прояви.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що фатичний повчальний дискурс виконує не лише фатичну, але й емотивну функцію. У деяких випадках саме емотивна функція постає провідною. Інструментами реалізації емотивної функції виступають фатичні емотиви, висловлення оцінного характеру, порушення послідовності фатичних реплік та невербальні компоненти комунікації. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в аналізі структурних особливостей фатичних емотивів та їх класифікації з огляду на наявні оцінні елементи.

Список літератури

1. Клюев Е.В. Фатическая функция языка и проблемы референции [Электронный ресурс] / Е.В. Клюев. – Режим доступа: <http://www.kluev.com/?p=5>
2. Ларина Т.В. Английский стиль фатической коммуникации / Т.В. Ларина // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 2005. – Вып. 4. – С. 251-262.
3. Самойленко Л.В. Фатические средства в речи пользователей компьютерной сетью (на материале жанра чата): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 – “русский язык” / Л.В. Самойленко. – Астрахань, 2010. – 17 с.
4. Якобсон Р.О. Избранные работы: Пер. с англ., нем., фр. яз. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
5. Boxer D. Applying sociolinguistics: domains and face-to-face interaction /D. Boxer. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 244 p.
6. Fielding, Helen. BridgetJones’sDiary /H.Filding. – Режим доступа: www.franklang.ru.
7. Principles and Functions of Mass Communication / Jan R. Hakemulder, Fay ac de Jonge, P.P. Singh. – New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 1998. – 234 p.
8. Senft G. Phatic communion // Culture and Language Use: Handbook of Pragmatics Highlights / ed. by Gunter Senft, Jan-Ola Ostman, JefVerschueren. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009. – pp. 226-233.
9. Simpson P. Phatic Communion and Fictional Dialogue // Language, Discourse and Literature: An Introductory Reader in Discourse Stylistics / ed. by Ronald Carter and Paul Simpson. – London: Routledge, 2004. – pp. 41-55.
10. Steel D. Irresistible Forces /D. Steel. – London: Corgi Books, 2000. – 414 p.
11. Vincenzi P. Wicked Pleasures / P.Vincenzi. – London: Orion, 1992. – 929 p.

Вецкур Т. А. Проявления эмотивной функции в поучительном фатическом дискурсе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.243-247.

В статье рассматриваются проявления эмотивной функции в поучительном фатическом дискурсе, предложена дефиниция понятия “фатический эмотив”, а также определена роль элементов как эмотивной составляющей.

Ключевые слова: фатический дискурс, поучение, фатический эмотив, оценка.

Vetskur T. Emotive function display in didactic phatic discourse // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.243-247.

The paper deals with emotive function display in didactic phatic discourse. The notion “phatic emotive” is defined and evaluation components are examined as emotive elements.

Key words: phatic discourse, didacticism, phatic emotive element, evaluation.

Поступила до редакції 23.03.2012 р.